

ВИКОРИСТАННЯ ВІРШОВАНИХ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ТОЛЕРАНТНОЮ СПРЯМОВАНІСТЮ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

USE OF TOLERANCE-ORIENTED POETRY IN UKRAINIAN CHILDREN'S LITERATURE AT A PRESCHOOL INSTITUTION

У статті розглянуто окремі аспекти формування толерантної спрямованості в дітей дошкільного віку за допомогою віршованих творів української дитячої літератури. Представлено актуальність формування толерантності в дошкільному віці, яка зумовлена сензитивністю вікового періоду до емпатії, розвитку моральних якостей і цінностей. Авторами проведено опитування вихователів (два етапи) щодо використання віршованих творів із толерантною спрямованістю в роботі з дітьми. Ураховано досвід вихователів щодо формування толерантності в дітей дошкільного віку. З'ясовано стан розуміння вихователями спрямованості віршованих творів української дитячої літератури як засобу формування толерантності в дітей дошкільного віку. Виявлено труднощі педагогів щодо визначення подібних напрямів толерантності: дружба і співпраця, милосердя і співчуття, повага до прав інших і повага до людської гідності, ототожнення поваги до людської гідності і гармонії в різноманітті. Розглянуто формування толерантності з погляду складників «квітки толерантності»: дружба, милосердя, співчуття, мир і розуміння, повага прав інших, повага людської гідності, прощення, співпраця, гармонія в різноманітті. Визначено основні труднощі, з якими стикаються вихователі в роботі щодо формування толерантності в дітей дошкільного віку. Проаналізовано і класифіковано зразки віршованих творів української дитячої літератури з толерантною спрямованістю. Підтверджено, що українська художня дитяча література багата на віршовані зразки, зміст яких яскраво виражає формування толерантного ставлення до людей, однопітків або дорослих, представників флори і фауни. Запропоновано створити електронну базу з добором віршів із толерантною спрямованістю відповідно до вікової категорії, напрямку і теми та наданням методичного супроводу до запропонованих зразків.

Ключові слова: толерантність, толерантна спрямованість, квітка толерантності, віршовані твори, квітка толерантності, заклад дошкільної освіти.

The article covers some aspects of preschoolers' tolerant orientation by means of poetry in Ukrainian children's literature. It presents the urgency of enhancing tolerance at a preschool age due to the sensitivity to empathy, development of moral qualities and values at this age. The authors have conducted two stages of educators' survey on the use of tolerance-oriented poetry while working with children. Their experience in enhancing preschoolers' tolerance is taken into account. The article clarifies the state of educators' understanding of the need to use poetry in Ukrainian children's literature as a means of enhancing preschoolers' tolerance. There are the following difficulties faced by teachers in identifying the areas of tolerance: friendship and cooperation, charity and compassion, respect for the rights of others and respect for human dignity, identification of respect for human dignity and harmony in diversity. Based on the components of the "flower of tolerance", enhancing tolerance is considered as friendship, mercy, compassion, peace and understanding, respect for the rights of others, respect for human dignity, forgiveness, cooperation, harmony in diversity. The major difficulties faced by educators in the work on enhancing preschoolers' tolerance are identified. Some samples of tolerance-oriented poetry in Ukrainian children's literature are analyzed and classified. It is confirmed that Ukrainian children's fiction is rich in poetry; its content clearly expresses the formation of a tolerant attitude towards people, peers or adults, flora and fauna. It is proposed to create an electronic database with a selection of tolerance-oriented poems in accordance with the age category, direction and topic as well as providing methodological support to the proposed samples.

Key words: tolerance, tolerant orientation, flower of tolerance, poetic works, preschool institution.

УДК 373.2:82.93-1-044.352(477)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/47.54>

Ростикус Н.П.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри початкової і дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка

Деленко В.Б.,
асистент кафедри початкової і дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді. А. Макаренко був переконаний, що людина стає тим, ким вона стала до п'ятирічного віку. Актуальність формування толерантності в дошкільному віці зумовлена сензитивністю вікового періоду до емпатії, розвитку моральних якостей і цінностей. Якщо розглянути здатність відчувати з погляду педагогічного впливу на іншу людину, варто пригадати загальновідомий в психології і педагогіці закон: щоб вести іншого, спочатку потрібно самому знати, тобто пройти той шлях, яким будемо йти і знати того, кого будемо вести.

Аналіз основних досліджень і публікацій засвідчив, що проблема формування толерантності вже не одне десятиліття знаходиться в центрі уваги вітчизняних і закордонних науковців: формування толерантності як психолого-педагогічна проблема (Кант І., Кремень В., Локк Дж., Маслоу А., Руссо Ж.-Ж., Сковорода Г., Савченко О., Сухомлинська О., Сухомлинський В., Матієнко О. та ін.), формування толерантності у дітей дошкільного віку (Бех І., Богуш А., Гавриш Н., Запорожець А., Ляпунова В., Поніманська Т., Скрипник І. та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць

дає змогу стверджувати про потребу розв'язання педагогічної проблеми щодо раннього ознайомлення дітей з поняттям толерантності.

Мета статті – проаналізувати використання віршованих творів із толерантною спрямованістю в діяльності вихователів закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Формування толерантності в дітей дошкільного віку – процес цілеспрямований і систематичний, який організовує вихователь за допомогою різних методів і засобів, зокрема й засобом віршованих творів, доступних розумінню дітей. Українська художня дитяча література багата на віршовані зразки, зміст яких яскраво виражає формування толерантного ставлення до людей, однолітків або дорослих, представників флори і фауни.

В. Сухомлинський у свої педагогічній діяльності звертав значну увагу на те, що формування добрих почуттів у людини починається ще з дитинства. Педагог стверджував, що «людяність, доброта, лагідність, доброзичливість народжуються в праці, турботах, хвилюваннях про красу навколишнього світу. Добрі почуття, емоційна культура – це серцевина людяності. Якщо добрі почуття не виховані у дитинстві, їх ніколи не виховаєш, тому що це суто людське утверджується в душі одночасно з пізнанням перших і найважливіших істин, одночасно з переживаннями і відчуженнями найтонших відтінків рідного слова» [2, с. 60].

А. де Сент-Екзюпері належить вислів *усі ми родом з дитинства*, В. Сухомлинський зауважує, що «прогаяне в дитинстві ніколи не відшкодувати в юності і тим більше у зрілому віці» [2, с. 193].

В. Сухомлинський зазначав, що дитина «має серцем відчувати, що навколо неї є люди, які потребують допомоги, турботи, ласки, сердечності, співчуття» [2, с. 227], а в іншому місці продовжує «доброта має стати самим звичайним станом людини, як і мислення. Вона повинна стати звичкою» [2, с. 234].

Як зазначає Шквир О. «Толерантність покликана гармонізувати різні позиції для досягнення взаєморозуміння» [3, с. 27]. Завдання вихователя полягає у формуванні в дітей позитивної (здорової) толерантності. При цьому педагогу потрібно пам'ятати, що бути толерантним не означає погоджуватися з усіма й у всьому. Толерантність, в першу чергу, передбачає як прийняття іншого світогляду, так і наявність конструктивної критики.

З метою визначення толерантної спрямованості віршованих творів української дитячої літератури нами проведено опитування 60 вихователів закладів дошкільної освіти м. Львова. Опитування проводилося у 2 етапи:

I етап – збір інформаційних даних: стаж педагогічної діяльності; визначення напрямків формування толерантності в дітей; перелік авторів і творів, які використовують вихователі у ЗДО з метою

формування толерантного ставлення до людей, тваринного і рослинного світу.

II етап – визначення толерантної спрямованості віршів за напрямками «Квітки толерантності»: групування віршованих творів, які були зазначені вихователем у попередньому опитуванні; групування віршованих творів, які були зазначені всіма учасниками попереднього опитування.

Таким чином, за результатами проведеного опитування проаналізовано віршовані твори, які використовують вихователі в роботі з дітьми:

1. Віршовані твори, спрямовані на формування толерантного ставлення до людей: «Великий хвіст», «Кіт з Рябком були друзяки» (Платон Воронько), «Модна зачіска», «Сашко» (Грицько Бойко), «Калачі» (Т. Коломієць), «Дивне розмаїття» (Д. Білоус), «Забудько», «Що робити?», «Новачок», «У дворі», «Казка про ведмедика», «Гості», «Тихенька дівчинка», «Сварка» (М. Пригара), «Дві білки», «Будинок казковий, п'ятиповерховий» (Н. Забіла), «Тринадцяти й трамвай», «Справжня свиня» (І. Андрусак).

2. Віршовані твори, спрямовані на формування толерантного ставлення до тваринного і рослинного світу: «Любий Гриць», «Липка», «Не будь козою» (Платон Воронько), «Доки будеш ти, Кіндрате, птичі гнізда видирати?», «Швидка допомога», «Оленчине горе», «Другові пернатих» (Д. Білоус), «Соловейко-солов'ю», «Заєць-побігаєць» (А. Малишко), «Мій коник», «Бабу син песик» (Н. Забіла), «Ромашка», «Конвалії» (М. Познанська).

Аналізуючи вірші для дітей дошкільного віку зазначених вище авторів, ми брали за основу напрямки толерантності, які доступні для формування в дітей дошкільного віку (складники «квітки толерантності»), а саме: дружба, милосердя, співчуття, мир і розуміння, повага прав інших, повага людської гідності, пробащення, співпраця, гармонія в різноманітті. Саме ці почуття і цінності потребують здатності відчувати, що за переконанням В. Сухомлинського, є «найважчим у вихованні» [2, с. 90].

Узагальнимо відповіді на відкрите запитання опитувальника *Які труднощі у Вас виникають під час опрацювання віршованих творів з толерантною спрямованістю?*: добір віршованих зразків з толерантною спрямованістю до теми заняття; брак часу на знаходження потрібного віршованого зразка; часткове утруднення в аналізі вірша та в роботі з дітьми за його змістом; у побудові евристичної бесіди в напрямку толерантної спрямованості вірша; перевалювання толерантної спрямованості віршів в одному напрямку тощо. Відповіді респондентів підтвердили наші припущення щодо потреби посилення методичної роботи з формування толерантності в дітей (видання методичних рекомендацій щодо опрацювання віршованих

творів з толерантною спрямованістю, створення в електронному середовищі зібрання бази віршованих зразків з толерантною спрямованістю відповідно до вікової групи, напрямку толерантної спрямованості та тем занять тощо). Такі кроки дадуть змогу вихователям скористатися зібраним списком рекомендованих віршів, тим самим зекономити час на їхні пошуки, отримати методичні рекомендації щодо аналізу змісту віршованого зразка з толерантною спрямованістю.

На відкрите запитання *Які напрями толерантності Ви формуєте в дітей?* вихователі зазначили: повагу до людей (100 %), дбайливе ставлення до тварин (94 %), бережливе ставлення до рослин (67 %), повагу до інших (71 %), співчуття до інших (86 %), розуміння (29 %). Дружба, милосердя, мир, пробачення, співпраця і гармонія в різноманітті не згадувалися вихователями, хоча зазначені ними віршовані зразки містять ці складники толерантності.

Опрацювавши відповіді респондентів щодо змісту віршованих творів із толерантною спрямованістю, ми класифікували їх за напрямками «квітки толерантності». Після цього респондентам було запропоновано зробити класифікацію віршованих зразків відповідно до напрямків «квітки толерантності»: кожен вихователь спочатку класифікував зразки віршованих творів, які попередньо були запропоновані ним особисто; після цього класифікували зразки віршованих творів з толерантною спрямованістю, запропоновані іншими респондентами на першому етапі опитування. Мета класифікації респондентами зразків віршованих творів полягає у визначенні розуміння вихователями спрямованості віршованих творів української дитячої літератури як засобу формування толерантності в дітей дошкільного віку.

Результати класифікації зразків віршованих творів дають змогу стверджувати, що значна частина респондентів (86 %) обирають один напрям толерантної спрямованості вірша, забуваючи або не звертаючи увагу й на інший складник толерантності у змісті віршованого твору. Наприклад, вірш «Забудько» М. Пригари деякими вихователями віднесено до формування співпраці, іншими – співчуття, були й ті, хто зазначив про формування дружби у змісті вірша. Особливої уваги потребує також робота щодо розмежування напрямів толерантності, які мають, на перший погляд, деякі спільні характеристики. Наприклад, 31 респондент продемонстрував невпевненість щодо визначення подібних напрямів толерантності: дружба і співпраця, милосердя і співчуття, повага до прав інших і повага до людської гідності. 44 респонденти ототожнюють повагу до людської гідності і гармонію в різноманітті.

Більше труднощів в респондентів виникло у завданні класифікувати вказаний іншими

респондентами перелік віршованих творів із толерантною спрямованістю (з обов'язковим ознайомленням зі змістом віршів): не всі зразки віршованих творів було класифіковано вихователями (17 респондентів), невпевненість щодо подібних напрямів толерантності (36 опитаних), акцент лише на одному напрямку толерантної спрямованості змісту вірша (29 учасників).

Після проведеного аналізу відповідей вихователів щодо класифікації толерантної спрямованості нами було узагальнено, перевірено і класифіковано зразки віршованих творів із толерантною спрямованістю (Табл. 1. Класифікація зразків віршованих творів із толерантною спрямованістю у роботі вихователя). Це дало змогу звірити відповіді, а також побачити співвідношення між складниками «квітки толерантності» у роботі вихователів. Таким чином, бачимо, що є суттєві прогалини у формуванні милосердя (толерантна спрямованість до людей), гармонія в різноманітті (толерантна спрямованість до тваринного і рослинного світу).

Розглянемо деякі зразки віршованих творів для дітей, які використовують вихователі у роботі з дітьми дошкільного віку.

«Людська байдужість – небезпечна й огидна, дитяча байдужість – страшна» [2, с. 220]. Таким чином, уже з малечку необхідно закладати міцну основу милосердя і співчуття у дитячому серці. У віршах для дітей закладено зміст для формування милосердя і співчуття у дітей як до людей, так і до тваринного і рослинного світу. Так, Бойко Г. у вірші «Сашко» зображує негідну поведінку головного героя у громадському транспорті, тим самим закликаючи читачів до співчуття і поваги до людей похилого віку.

Викликає співчуття і прагнення допомогти, співпрацювати герой вірша «Забудько» М. Пригари: «...*Помилок роблю – без ліку. Як же так у світі жить? Хто знайде від цього ліки, Дуже прошу – допоможіть!*».

У вірші «Новачок» М. Пригара описує ситуацію, яка часто трапляється з дітьми дошкільного віку, коли у групу приходять нова дитина. Особистий досвід дітей по-особливому спонукає дітей співчувати новачку, а автор вірша – викликаючи співчуття, пропонує дітям, як допомогти новій дитині в групі: «*Ми хотіли втішити його. Ми йому сказали: – Ти чого? Нащо так стояти у кутку? Краще з нами сядь на килимку! Ми збудуєм дім такий, як наш, Для машин поставимо гараж. [...] Хлипнув це Тарасик і затих. Кулачком мерщій обтер сльозу. – Можна я вам цеглу привезу?*». Вірші такого змісту не тільки викликають співчуття, а й спонукають дітей до співпраці, дружби.

М. Пригара у своїх віршах зображає будні дітей, як зазначав Януш Корчак, «підноситься до дитини», розуміє дитячі труднощі і переживання. Саме тому

Класифікація зразків віршованих творів із толерантною спрямованістю у роботі вихователя

Віршовані твори з толерантною спрямованістю до людей								
Дружба	Милосердя	Співчуття	Мир і розуміння	Повага прав інших	Повага людської гідності	Пробачення	Співпраця	Гармонія в різноманітті
1. Кіт з Рябком були друзяки (П.Воронько) 2. Що робити? (М.Пригара) 3. Новачок (М.Пригара) 4. У дворі (М.Пригара) 5. Сварка (М.Пригара) 6. Дві білки (Н.Забіла) 7. Справжня свиня (І.Андрусак)		1. Сашко (Г.Бойко) 2. Забудько (М.Пригара) 3. Новачок (М.Пригара) 3. У дворі (М.Пригара)	1. Будинок казковий, п'ятиповерховий (Н.Забіла) 2. Тринадцятий трамвай (І.Андрусак)	1. Сашко (Г.Бойко) 2. Будинок казковий, п'ятиповерховий (Н.Забіла) 3. Тринадцятий трамвай (І.Андрусак)	1. Великий хвіст (П.Воронько) 2. Сашко (Г.Бойко) 3. Калачі (Т.Коломісць) 4. Гості (М.Пригара) 5. Тихенька дівчинка (М.Пригара)	1. Кіт з Рябком були друзяки (П.Воронько) 2. Казка про ведмедика (М.Пригара) 3. Сварка (М.Пригара) 4. Дві білки (Н.Забіла) 5. Тринадцятий трамвай (І.Андрусак)	1. Забудько (М.Пригара) 2. Новачок (М.Пригара) 3. У дворі (М.Пригара) 4. Казка про ведмедика (М.Пригара)	1. Великий хвіст (П.Воронько) 2. Модна зачіска (Г.Бойко) 3. Калачі (Т.Коломісць) 4. Дивне розмаїття (Д.Білоус) 5. Тихенька дівчинка (М.Пригара) 6. Будинок казковий, п'ятиповерховий (Н.Забіла)
Віршовані твори з толерантною спрямованістю до тваринного і рослинного світу								
1. Другові пернатих (Д.Білоус) 2. Засць-побігасць (А.Малишко) 3. Бабусин песик (Н.Забіла)	1. Любий Гриць (П.Воронько) 2. Доки будеш ти, Кіндрати, птичі гнізда видирати? (Д.Білоус) 3. Швидка	1. Доки будеш ти, Кіндрати, птичі гнізда видирати? (Д.Білоус) 2. Швидка допомога (Д.Білоус) 3. Оленчине	1. Бабусин песик (Н.Забіла)			1. Бабусин песик (Н.Забіла)	1. Соловейко-солов'ю (А.Малишко) 2. Засць-побігасць (А.Малишко)	

вірші її авторства так люблять діти, упізнають себе в героях її віршів. Кожна дівчинка і кожен хлопчик впізнають себе у героях вірша «У дворі». Гармонія в різноманітті, милосердя і співчуття, дружба і співпраця розкриваються М. Пригарою у невеликому вірші, спонукають дітей поставити себе на місце іншого у знайомій кожному ситуації: «У нас маленька дівчинка Гуляє у дворі [...] Тут раптом хлопці вибігли, Такий почався бій! Аж зовсім зникла дівчинка у хмарі сніговій. Злякалася малесенька...[.] Сидить і плаче дівчинка [...] Тут я до неї кинувся, На руки підхопив – Невже ж то вам не соромно! Гукнув на хлопчаків [...]»

Висновки. За результатами проведеного нами опитування, аналізу науково-методичної літератури з проблеми формування толерантної спрямованості у дітей дошкільного віку можемо

стверджувати про: посилення уваги на методичну роботу з вихователями щодо формування толерантності в дітей дошкільного віку; потребу створення електронного ресурсу із добром зразків віршованих літературних творів із толерантною спрямованістю, рекомендованим змістом евристичних бесід за змістом цих творів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Савченко О., Андрусич О. Педагогіка толерантності – вимога часу. Дошкільне виховання. № 10. 2014. С. 4-8.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1997. Т. 3 : Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина. 670 с.
3. Шквир О. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до виховання етнічної толерантності. Молодь і ринок. 2020. № 1 (180). С. 26-30.